

3.2. Поняття і терміни соціології

Авторитет (від лат. – *гідність, влада, вплив*) – загально визнаний вплив окремої людини, колективу, організації в різних сферах суспільного життя. Основою авторитету окремої особи чи колективу є наявність певних заслуг, особистих морально-психологічних та ділових якостей як основи неформального впливу. Залежно від того, про яку галузь діяльності йдеться, можна говорити про авторитет у матеріальному виробництві, політиці, науці, вихованні тощо.

У соціології авторитет пов'язується з поняттями "престиж", "влада", "лідерство", "статус".

Авторитаризм (від лат. – *цілковита влада, вплив, наказ*) – стиль управління, що характеризується зосередженням необмеженої влади в руках однієї особи або групи осіб, обмеженням прав та свобод громадян, повноважень демократичних інститутів, безперечним підпорядкуванням владі всіх соціальних структур.

Адаптація (від лат. – *приспосовую*) – пристосування індивіда до умов та змін навколишнього середовища. У людському суспільстві виділяють адаптацію на біологічному, фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях.

Адаптація соціальна – пристосування індивіда до вимог суспільного середовища за допомогою соціальних засобів.

Адаптація є одним з найважливіших соціально-психологічних механізмів соціалізації особистості, першим щаблем, елементом діяльності людини у пристосуванні до умов суспільного життя.

Активність політична (від лат. – *діяльний*) – характеристика діяльності суб'єкта в реалізації та розвитку його соціальних потенцій, що виявляється у процесі здійснення ним відносин і функцій влади; цілеспрямована діяльність людини, зорієнтована як на зміцнення чи зміну соціально-політичних відносин суспільства, так і на формування необхідних якостей особистості громадянина, суб'єкта політичного життя.

Активність політична є невід'ємним атрибутом політичних відносин, умовою функціонування політичної системи та всіх її елементів.

Політична пасивність як антипод активності політичної полягає у відчуженні людини від владних функцій, суспільних ідеалів, у байдужості до суспільно-політичних проблем. Тривале панування командно-адміністративної системи в нашій країні, нетерпимість до інакомислення значно звужили соціальний простір для самореалізації особистості в процесі соціалізації. Вирішальною умовою формування та стимулювання активності політичної є демократизація всіх життєво важливих структур суспільства.

Активність соціальна (від лат. – *діяльний*) – характеристика способу

життєдіяльності соціального суб'єкта, свідомо спрямованої на перетворення соціальних умов. Формується згідно з потребами, інтересами, цілями та ідеалами у вирішенні актуальних суспільних завдань.

Активність соціальна – фактор формування необхідних якостей та потенцій особистості, що впливає на її культуру, уміння, знання, навички, здатність творчо освоювати та перетворювати навколишній світ.

Вона є також формою прояву, трансформації та реалізації соціальної енергії. Від неї залежить динамізм суспільного розвитку.

Активність соціальна втілюється в різних формах діяльності (індивідуальна, групова, масова). Вона класифікується відповідно до видів людської діяльності як трудова, соціально-політична, управлінська, соціокультурна, професійна та ін.

Активність соціальна внутрішньо неоднорідна, оскільки залежить від інтересів різних соціальних груп, що визначають її спрямованість.

Психологічними проявами соціальної активності особи є творчість, вольові акти, процеси спілкування. Вона може бути як позитивною, так і негативною.

Альтернатива (від лат. – *чергую, змінною*) – поняття, що означає необхідність вибору між двома чи кількома можливостями, які виключають одна одну.

Альтруїзм (від латинського *інший*) – вид діяльності, спрямованої на безкорисливу турботу про благо людей, готовність поступатися і жертвувати власними інтересами заради іншої людини.

Протилежне – егоїзм.

Анкета (від франц. – *розслідування, список питань, методичний засіб для збирання інформації*). Анкета являє собою опитувальний лист з відповідними до мети та завдань дослідження запитаннями, що їх самостійно заповнює респондент. Анкетне опитування дає змогу досліджувати вербальну поведінку людей, здобувати інформацію про факти їхньої життєдіяльності (знання, реальний стан речей тощо), про мотиви поведінки та діяльності, про ставлення до певних проблем, оцінку суспільних подій.

Буденна свідомість – специфічна людська форма духовно-практичного відбиття та фіксування об'єктивних процесів дійсності, світу людського буття на рівні явища. Принципом функціонування буденної свідомості є "здоровий глузд", співвідношення стихійно складених емпіричних уявлень і знання про світ з тими реаліями, які відповідають нормам та ідеалам суспільства – конкретних соціальних груп, їх психології, традиціям і звичаям.

Буденна свідомість виконує роль необхідного компонента суспільно-історичної практики людей і відповідних їй форм суспільної та індивідуальної свідомості.

Бюрократія (від франц. – бюро, канцелярія та грец. – *kratos* – сила, влада, панування) – система управління суспільними справами, що спирається на розгалужену та ієрархізовану структуру чиновницького апарату. Для неї властиві перебільшення значення формальної процедури рішень, ретельне виконання бюрократичного управління залежно від потреб життя, помилки у керівництві та його безпорадність при зіткненні з проблемами, які вимагають нетрадиційних підходів. Ознаки бюрократизму (формалізація, ієрархічність, регламентація) властиві будь-якій системі соціального управління. У тоталітарному суспільстві існування бюрократичних структур сприяло утвердженню безконтрольного й необмеженого панування вищих чиновників, руйнуванню зв'язку між управлінням і членами суспільства.

Демократизація всіх сфер життя, подолання системи адміністративно-командного всевладдя, запровадження в життя принципу розподілу влади та контролю суспільства за діяльністю управлінських структур повною мірою можуть розкрити позитивні риси, притаманні бюрократичному управлінню (раціональність, використання науково обґрунтованих методів управління, чітка підпорядкованість владних структур, поділ управлінської праці та її спеціалізація, компетентність та професійність управлінських кадрів).

Громадська думка – сукупність суджень, які виражають точку зору даної соціальної спільності та значущі для неї предмети та явища. Громадська думка складається з двох взаємопов'язаних компонентів – раціонального та емоційно-вольового. Раціональний компонент відображає уявлення, поняття і судження членів групи про певні об'єкти; емоційно-вольовий – їх ставлення до цих об'єктів (схвалення, осуд, байдужість та ін.).

Громадська думка є об'єктом постійного наукового інтересу соціологів.

Громадські організації – добровільні об'єднання громадян, які сприяють розвитку їхньої політичної, соціальної і трудової активності й самодіяльності, задоволенню і захисту їх багатогранних інтересів і запитів, діють відповідно до завдань і цілей закріплених у їхніх статутах.

Громадянство – правова належність особи до певної держави. Права та обов'язки громадянина закріплюються конституцією держави і становлять основу будь-яких інших прав і свобод осіб.

Конституцією України передбачено єдине громадянство. Крім широких прав, що надаються громадянину України, передбачено й обов'язки. Основні з них – дотримуватись законів, захищати Батьківщину, сплачувати податки, не завдавати шкоди природі тощо. Усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави і суспільства, почуття відповідальності за них, ступінь засвоєння соціальних норм характеризують громадянськість особистості. Вона є

важливим показником зрілості людини, члена громадянського суспільства.

Громадянське суспільство – сукупність існуючих у суспільстві відносин особистостей, сімейних, соціальних, економічних, культурних, релігійних та інших структур, які розвиваються в суспільстві поза рамками втручання держави, директивного регулювання і регламентації. В основі громадянського суспільства лежать життя індивідуумів як приватних осіб, система вільно встановлених ними зв'язків та асоціацій, багатоманітність притаманних їм інтересів, можливостей і способів їх здійснення. Громадянське суспільство складається з безлічі людських (особистих) відносин і соціальних сил, що об'єднують чоловіків та жінок даного суспільства без безпосереднього втручання і допомоги держави. Громадянське суспільство – це сфера справжнього життя людей (на відміну від ілюзорності, вторинності змісту державних, політичних процесів), сфера свободи (на відміну від необхідності примусовості встановлених у державі законів як сфери обов'язковості).

Розвинене громадянське суспільство передбачає існування демократичної правової держави, покликаної захищати інтереси й права громадян. Вважається, що необхідною передумовою громадянського суспільства є ринкова економіка з притаманними їй багатоманітністю форм власності, плюралізмом незалежних політичних сил, не директивно формованою громадянською думкою і, що найголовніше, – вільною особистістю з розвиненим почуттям власної гідності.

Група соціальна – відносно стійка сукупність людей (об'єднань), які мають спільні інтереси, цінності й норми поведінки. Групи соціальні виступають важливими елементами структури суспільства. Група соціальна об'єднує певну кількість людей зі спільними інтересами чи спільною справою, має визначений статус, характеризується специфічним способом життя, поєднанням істотних ознак.

Визначити соціальне становище індивіда можна, лише знаючи його відносини в межах певного громадянського суспільства.

Гуманізм (лат. – *людяний*) – світогляд, в основі якого лежать принципи рівності, справедливості, людяності стосунків між членами суспільства, поваги до особистості, людської гідності та піклування про благо людей. Гуманізм як світогляд зародився в Італії в XIV ст., ставши провісником нової ідеології, що протистояла середньовічній схоластиці та ескетизму.

Демократія (від грец. *demos* – *народ*, *kratos* – *влада*) – у буквальному розумінні – влада народу, народовладдя. У найбільш вживаному значенні – форма політичного, державного устрою, що впливає з визнання народу як джерела влади, його права брати участь у розв'язанні спільних державних справ. Вона сповідує принципи свободи, рівності, передбачає запровадження правових та процедурних гарантій, їх реалізацію в усіх сферах життя суспільства.

Демократія – це конкретно-історичне втілення ідей рівності й справедливості у процедурах прийняття рішень відносно до волі, позиції більшості з визнанням прав та потреб меншості; культура ставлення до закону і порядку; це заперечення монополії на істину, визнання свободи і рівності громадян в обговоренні та розв’язанні спільних проблем, а також права на існування багатьох різноманітних поглядів та уподобань; це розв’язання конфліктів на основі суспільного консенсусу та компромісу.

Держава – форма політичної організації суспільства, основне знаряддя політичної влади.

Основні ознаки держави: організація влади за певним територіальним принципом; поділ населення за ознаками території проживання; наявність публічної влади, здійснюваної особами, що займаються виключно управлінням суспільством та охороною встановлених у ньому порядків; наявність особливої системи органів, установ і знарядь примусу (армія, поліція, суд, в’язниця), що здійснюють функції державної влади; суверенна законотворчість – право видавати закони і розпорядження, обов’язкові для всього населення; монополієне право на збирання податків для формування загальнонаціонального бюджету; утримання державного апарату.

Держава – орган управління суспільною структурою, формами власності і пов’язаною з нею структурою виробництва. В умовах пріоритету загальнонародських інтересів над класовими держава перестає бути машиною панування одного класу над іншим. Вона перетворюється в орган виконання законодавчої ініціативи суспільства, який забезпечує безперерйне функціонування його основних механізмів.

Внутрішні функції держави: функціонування суспільства як цілісного організму, збереження існуючих зв’язків, залежностей, співвідношень у ньому; соціалізація (освіта, виховання) підростаючого покоління.

Зовнішня функція полягає у захисті недоторканості кордонів, цілісності території, суверенітету, у сприянні розвитку співробітництва і взаємодії з іншими державами в різних галузях.

Дискримінація (від лат. – розрізняю, поділяю) – навмисне позбавлення або обмеження прав громадян з боку певних соціальних груп чи організацій щодо інших громадян, груп або чинного законодавства. Дискримінація може здійснюватися за ознаками расової, національної чи державної належності, майнового стану, політичних або релігійних переконань, звичаїв, мови тощо.

Досвід соціальний – результат суспільної діяльності людей, що ґрунтується на раціональному, чуттєво-емпіричному пізнанні та практичному перетворенні дійсності, сприяє виробленню навичок, умінь, знань.

Егоїзм (від лат. – я) – ціннісна орієнтація суб'єкта, яка характеризується перевагою в його життєдіяльності своєкорисливих інтересів та потреб щодо інтересів інших людей та соціальних груп. Прояви егоїзму притаманні ставленню суб'єкта до іншої людини як до об'єкта та засобу досягнення особистих своєкорисливих цілей. У повсякденному житті егоїзм протилежний альтруїзму.

Екстремізм (від лат. – крайній) – крайній прояв радикалізму. Суть екстремізму зводиться до помсти суспільству, владі в особі її окремих представництв за своє відчуження від політичного та економічного життя суспільства.

Етнос (від грец. – народ) – стала, історично визначена сукупність людей, які мають спільні риси та особливості культури й психічного складу, усвідомлюють свою єдність і мають подібні ознаки. Етнічна, або національна, належність людини визначається мовою, яку вона вважає рідною, та соціально-культурною єдністю, що стоїть за цією мовою.

Кожен етнос має специфічні риси та властивості, сукупність яких і утворює його національний характер та психічний склад. Вони виявляються та відбиваються у національній культурі: за характером трудової діяльності та пов'язаними з нею специфічними традиціями; за уявленнями про зручності побуту та домашній затишок, про сімейне щастя та добробут членів сім'ї; за способами проведення дозвілля; за поняттями про прекрасне і потворне; за проявами пристрастей; за розумінням доброти, ввічливості, такту, шляхетності тощо.

Національний характер є системою властивостей не якогось окремого індивіда, а численної групи нації. Складається він протягом віків і тисячоліть під впливом природно-кліматичних, економічних, історичних та інших обставин, у яких живе той чи інший етнос.

Духовний склад етносу, його менталітет, як надбання історичного розвитку нації, значною мірою впливають на соціалізацію підрастаючого покоління.

Єднання – соціально-психологічний процес зближення окремих людей, малих і великих соціальних груп на основі спільності інтересів, ідеалів, цілей, мотивів життя і діяльності.

Життєвий шлях – найбільш широке загальнонаукове поняття, що описує процес індивідуального розвитку людини від народження до смерті. Життєвий шлях характеризується багатомірністю, передбачає наявність автономних тенденцій, ліній та можливостей розвитку. Залежно від дослідницьких завдань і стилю мислення природничі й соціальні науки по-різному періодизують життєвий шлях. Соціологи наголошують на соціальних переходах як найважливіших періодах розвитку, що нерідко супроводжуються ритуалами, які радикально змінюють соціальне становище, статус та структуру діяльності

індивіда (вступ до школи, громадянське повноліття, вступ до шлюбу тощо). Життєвий шлях особистості, як і історія людства, є результатом поєднання безлічі індивідуально неповторних характерів і обставин, що не можуть бути описані лише в термінах безособистісних структур і процесів.

Загальнолюдські цінності – світоглядні ідеали, моральні норми, які відображають духовний досвід усього людства. Це сукупність уявлень про справді людське, гідне, праведне, добре – все, що об'єднує людей. Визнання пріоритету загальнолюдських цінностей у сприйнятті дійсності і ставленні до неї в другій половині 80-х рр. зумовило початок деідеологізації суспільних стосунків, коли позиції людей виходять із загальноцивілізаційних норм спілкування. Це готовність самокритично оцінювати власну позицію, вміння робити висновок з уроків минулого, реалізм, гнучкість, здатність своєчасно визначати свої помилки, сприймати все нове, виключення насильства у розв'язанні суперечностей, оскільки збереження цивілізації – найважливіше людське завдання. Тільки визначаючи пріоритет загальнолюдських цінностей, можна правильно оцінити загрозу й запобігти їй, яку породжують суперечності між розвитком прогресивних технологій і збереженням біосфери, подолати економічний, соціальний та культурний розрив між країнами та соціальними спільнотами.

Закон соціальний – необхідний, суттєвий, повторюваний зв'язок явищ у природі та суспільстві. Закон соціальний виявляється виключно в діяльності людей і не є чимось зовнішнім щодо них. Він залежить від ступеня зрілості людських стосунків і пов'язаний з інтересами соціальних груп. Пізнання його дає змогу свідомо і цілеспрямовано прогнозувати перспективи суспільного розвитку.

Закономірність – об'єктивно існуючий повторюваний зв'язок явищ суспільного життя або етапів історичного процесу, який відбиває рух і розвиток природи, суспільства, думки; сукупність законів конкретної галузі теоретичного пізнання дійсності. Поняття закономірність у філософському розумінні цього слова використовується для визначення об'єктивного світу, "спільного світового порядку", де відношення "людина – світ" – не хаотичний конгломерат речей та подій, а єдине, зв'язане, неподільне ціле. В означеному розумінні закономірність як об'єктивний процес становить єдність законів_конкретної групи явищ (соціологія, педагогіка, психологія). Закон сам є частиною, стороною, моментом закономірності.

Ідеал (від грец. – ідея, поняття, уявлення; від франц.– зразок, норма, першообраз):

1. досконалість, ідеальний образ, що визначає найвищі прагнення людини чи соціальної групи;
2. завершене втілення чого-небудь (високі гуманістичні ідеали; ідеал

доброти).

Як загальна форма цілеспрямованої діяльності ідеал завжди виступає в усіх сферах суспільного життя (соціальної, політичної, моральної, естетичної і т.д.).

Ідеологія (від грец. – слово, вчення) – система філософських, політичних, правових, релігійних, естетичних і етнічних ідей, поглядів, ідеалів, що відображають ставлення людей до дійсності й одне до одного, способи засвоєння цієї дійсності, її трансформації з позиції певних соціальних суб'єктів – класів, верств, груп та суспільних угруповань. Критерії та оцінки ідеології залежать від особливостей розвитку суспільних наук і соціальної практики конкретної доби, конкретних суспільних сил, пануючого в суспільстві світогляду, ваги та гуманістичності різних форм духовного виробництва. Кожне конкретне суспільство відзначається своєю ідеологією як специфічним набором та ієрархією визначених цінностей, система яких є способом соціального програмування і регулювання суспільних відносин (економічних, політичних, правових і т.ін.) та процесу соціалізації особистості.

Індивід (від лат. – неподільне, цілісне) – стосовно людини філософсько-соціологічна категорія, що відображає неподільність і одночасно особливості конкретного суб'єкта діяльності; окрема особа, ізольовано взята із спільності, на відміну від колективу, соціальної групи, суспільства в цілому. Таким чином, в основі поняття "індивід" лежать факт неподільності, цілісності суб'єкта і наявність властивих йому особливостей.

Інститут соціальний (від лат. – установа, заснування) – стійкий комплекс формальних і неформальних принципів, правил, установок, що регулюють різні сфери людської діяльності й утворюють та організують соціальну систему.

Інтерес соціальний (від лат. – має значення, важливе) – одна з рушійних сил громадянської поведінки та діяльності будь-якого соціального суб'єкта (особистості, групи, нації тощо). Інтерес безпосередньо спрямований на соціальні інститути, установки, норми взаємовідносин у суспільстві, від вирішення яких залежить розподіл предметів, цінностей, які забезпечують задоволення потреб.

Інтуїція (від лат. – пильно, уважно дивитися) – здатність осягати істину безпосереднім її баченням без логічного обґрунтування.

Інформація соціальна (від лат. – пояснення, викладення) – знання, повідомлення, свідчення про стосунки людей, стан та характер розвитку соціальних процесів, умови життєдіяльності, суспільне становище індивідів та соціальних груп, взаємодію їхніх інтересів. Засобом безпосереднього обміну інформацією соціальною між людьми є спілкування.

Клімат соціально-психологічний (від грец. – нахил) – психологічне поняття

емоційного та соціально-оцінного змісту, в якому узагальнено певні соціально-психологічні явища, властиві внутрішнім процесам життєдіяльності груп та колективів. Як синоніми використовують терміни "психологічна атмосфера", "психологічний клімат", "моральний клімат".

Комунікація (від лат. – *сповіщати когось про власні наміри, робити щось спільно, спілкуватись*) – одна з визначальних форм соціально-психологічної активності, фундаментальна ознака людської культури, смисловий аспект соціальної взаємодії і спілкування.

Конфлікт соціальний (від лат. – *зіткнення*):

- ♦ у філософії – крайнє загострення суперечностей;
- ♦ у соціології – зіткнення осіб, ідей, інтересів, потреб, оцінок, рівня прагнень та домагань тощо.

Розрізняють такі види конфліктів :

а) **соціальні** – пов'язані з боротьбою великих і малих груп людей за суспільно значущі цілі, інтереси тощо;

б) **військові** – зіткнення, сутички озброєних груп людей, а в найвищому своєму вияві – зіткнення армій держав;

в) **інтелектуальні** – пов'язані з боротьбою ідей у науці, єдністю і зіткненням таких протилежностей, як істинне і хибне;

г) **моральні** – виникають тоді, коли реально протистоять одне одному добро і зло, обов'язок і совість, справедливе і несправедливе. Вони мають свої глибокі корені у практичному житті людей.

Конформізм (Конформність) (від лат. – *подібний, пристосований*) – прихильність людини до пасивної, пристовницької поведінки у суспільстві. Характеризується відсутністю чи слабкістю власної ідейної або ж моральної позиції, небажанням її виробляти і відстоювати.

Культура особистості – спосіб сприймання світу, видів діяльності, що складається на основі певних ціннісних орієнтацій, знань, переконань; відбиття якостей, внутрішньо притаманних особистості; загальний рівень соціалізації особистості, що виявляється у прогресивній діяльності.

Культура соціальна (від лат. – *догляд, розвиток*) – предметно-ціннісна форма засвоєвано-перетворювальної діяльності, в якій відображається історично визначений рівень розвитку суспільства, народжується й утверджується сенс людського життя.

Лідер (від англ. – *ведучий*) – член групи, колективу, які визнають його право приймати відповідальне рішення в значущих ситуаціях; найбільш авторитетна особистість.

Лінгвістична соціологія (від лат. – *мова*) скорочено "соціолінгвістика" –

галузь соціології, що вивчає функціонування мови в суспільстві. У соціолінгвістиці при аналізі мовних явищ і процесів наголошується на ролі суспільства, тобто впливові різних соціальних факторів на взаємодію мов, систему окремої мови та її функціонування.

Менталітет – стійке неповторне поєднання рис даної нації, сукупність ідей, пов'язаних з історичним розвитком національних особливостей народу, його матеріальної та духовної культури, державності. Нація виступає як певна індивідуальність, жива цілісність, головними ознаками якої є особливості психічного складу і типу мислення. Характер соціально-політичних та економічних умов життя сприяє або, навпаки, заважає прояву тих чи інших задатків у людей. Але соціально-історичні умови люди формують за допомогою своєї свідомості, волі, особливостей темпераменту, способу мислення та ціннісних орієнтацій. Історія кожного народу є результатом взаємодії змінного соціального середовища відносно незмінного психологічного складу. Історично визначені філософські, релігійні уявлення, традиції, духовність належать до внутрішнього світу народу, що є суттю національного характеру.

Мораль (від лат. – моральний, – звичай, право, поведінка) – один із основних засобів нормальної регуляції дій людини в суспільстві. Мораль регулює поведінку і свідомість людини в усіх сферах суспільного життя – у праці, побуті, політиці, науці, сімейних та особистих відносинах. На відміну від особливих вимог, пред'явлених людині у кожній із цих сфер, принципи моралі мають соціально-узагальнююче значення, бо фіксують у собі те загальне й основне, що стосується культури міжлюдських взаємовідносин, і зберігаються у багатовіковому досвіді розвитку суспільства. Вони підтримують і формують відповідні типи мислення, суспільний устрій, спосіб життя і спосіб спілкування.

Позиція соціальна – активно зорієнтований стан особистості, прагнення якої спрямовані на гармонійне поєднання власних інтересів з громадськими, на усвідомлення суспільних цінностей і мети як особистих, на втілення і реалізацію їх у повсякденній життєдіяльності. Позиція соціальна – життєва позиція особистості, сформована на ґрунті високорозвиненої, соціально зорієнтованої свідомості.

Потреба соціальна – суспільно зумовлене спонукання до дії, що забезпечує життєдіяльність соціального суб'єкта, особистості, соціальної групи, суспільства в цілому, внутрішнє джерело активності суб'єкта, форма прояву його необхідності у будь-чому.

Програма соціального дослідження (від італійського) – документ, у якому викладено мету, загальну концепцію та основні гіпотези соціального дослідження; система логічно послідовних операцій перевірки передбачень.

Респондент (від лат. – *відповідати*) – той, хто відповідає на запитання, або той, у кого беруть інтерв'ю (український еквівалент – "опитуваний").

Роль соціальна (від франц. – *роль*) – сукупність вимог суспільства до індивіда, що має певний соціальний статус і визначену функцію.

Самореалізація – прагнення людини до якомога повнішого виявлення і прояву своїх можливостей, нахилів, здібностей, якостей особистості, як один із виразів соціальних потреб людини. Успішна самореалізація передбачає наявність сприятливих соціально-історичних умов розвитку особистості в тому чи іншому суспільному середовищі. Початком процесу самореалізації є перші етапи соціалізації індивіда.

Самосвідомість – одне з основних понять філософії, психології та соціології, яке відбиває рівень психологічної активності людини як соціальної істоти, зокрема, процес усвідомлення та оцінки людиною себе, свого знання, моральної суті, інтересів, потреб, ідеалів, мотивів поведінки, свого стану в суспільстві.

Оскільки мірою та вихідним моментом ставлення особистості до самої себе виступають інші люди, самосвідомість, по суті, має глибоко соціальний характер. Самосвідомість тісно пов'язана з самоаналізом, самооцінкою, самопостереженням, самокритикою.

Свідомість – поняття, яке поєднує в собі форму і спосіб ідеального відбиття людиною дійсності. Свідомість виступає у двох формах: індивідуальній (особистій) і суспільній.

Становлення свідомості пов'язане з виникненням нової форми буття – буття людського – форми життя, суб'єкт якого здатен, виходячи за рамки свого існування, усвідомлювати своє ставлення до світу, до інших людей, підпорядковувати власне життя обов'язкам, нести відповідальність за зроблене, ставити перед собою завдання, змінювати світ – словом, жити так, "як живе людина і більш ніхто інший" (С.Л.Рубінштейн). Свідоме відбиття людиною світу, на відміну від суто технічного відбиття, притаманного тваринам, – це відображення предметної дійсності в її відокремленні від особистих ставлень до неї суб'єкта (його емоцій, переживань), тобто відбиття, яке визначає її об'єктивні та стійкі ознаки. Предметом свідомості може стати внутрішній світ людини, її психічні стани та переживання. Аналіз свідомості як духовного життя суспільства в сукупності всіх багаточисленних форм прояву; різноманітні типи та рівні його реалізації в соціальному бутті розглядаються як предмет соціологічного знання.

Сім'я – один з найважливіших інститутів соціалізації підростаючого покоління. Сім'я являє собою персональне навколишнє середовище в розвитку дітей, підлітків, юнаків, якість якого позначається рядом параметрів конкретної сім'ї.

Соціально-культурний – залежить від освітнього рівня батьків та їх участі в

житті суспільства, **соціально-економічний** – визначається майновими характеристиками і заняттям батьків на роботі, **техніко-гігієнічний** – залежить від умов проживання та рівня застосування технічних засобів і сучасних технологій у життєдіяльності, особливостей способу життя; **демографічний** – визначається структурою самої сім'ї. Стиль сімейної соціалізації тісно пов'язаний з національними традиціями, культурою суспільства, а у їх рамках – з соціальною приналежністю і рівнем освіти батьків. Ці обставини впливають на співвідношення стилів виховання в сім'ї, визначаючи перевагу одних та міру поширення інших.

Соціалізація (від лат. – суспільний):

1. Процес інтеграції, під час якого індивід з певними біологічними задатками набуває якостей, необхідних йому для життєдіяльності в суспільстві.
2. Процес формування, розвитку і становлення особистості під впливом навчання, виховання та засвоєння елементів культури, норм, цінностей та соціальних ролей, які є суттєвими для цього суспільства та певних соціальних спільностей. Теоретично процес соціалізації поділяється на два етапи, що впливають один на одного: *адаптацію* – пристосування людини до оточуючого світу, у тому числі й до суспільного середовища, та *інтерналізацію* (*інтеріоризацію*) – засвоєння, здобуття людиною знань, норм, цінностей певного суспільства, які стають складовими елементами самосвідомості її особистості.

Соціалізація індивіда відбувається в трьох основних сферах: діяльність, спілкування, самосвідомість. Складний та багатогранний процес соціалізації продовжується все життя людини. Для сучасного суспільства особливого значення набувають цілеспрямовано організовані форми соціалізації: суспільні інститути освіти, навчання, виховання та інше.

Теорія соціалізації, яка об'єднує науковий пошук багатьох суспільних наук (соціологія, педагогіка, психологія і т.д.), покликана визначати, під впливом яких соціальних факторів складаються ті чи інші риси особистості, дослідити механізми цього процесу, з'ясувати й передбачити його наслідки для людини і суспільства.

Соціальність особистості – суттєва характеристика особи, яка розкриває міру громадського в людині. Це – єдність, універсальний зв'язок її станів, властивостей, який характеризує ставлення людини до соціальної дійсності.

Соціальність особистості зумовлена ступенем історичного розвитку суспільства, її соціальним досвідом і виявляється у різноманітних взаємозв'язках і взаємодіях людей.

Спілкування – один з універсальних способів вияву групової норми буття людей. Спілкування належить до категоріального ладу соціологічної науки. Спілкування невіддільне від групових стосунків людей, які взаємно впливають один на одного. Через спілкування досягається формування спільності індивідів у суспільній груповій діяльності. Поняття “спілкування” в соціології використовується в різних вимірах. На рівні загальносоціологічної та спеціальних соціологічних теорій поняття “спілкування” є базовою категорією принципу нерозривної єдності спілкування і діяльності. В емпіричних соціологічних дослідженнях поняття “спілкування” використовується як близьке поняттям "взаємодія", "контакт". У спілкуванні виділяють такі взаємопов'язані сторони: комунікативну (полягає в обміні інформацією), інтерактивну (полягає в обміні діями), перцептивну (передбачає взаємсприймання і взаємопорозуміння партнерів). Спілкування є об'єктом вивчення філософії, соціології, педагогіки, психології, лінгвістики та інших наук.

Статус соціальний (від лат. – стан, положення) – узагальнюючий показник положення індивіда, соціальної групи, її членів у суспільстві, у системі соціальних зв'язків і відносин.

Стереотип соціальний (від грец. – твердий, лат. – спільний) – стандартизована і стійка сукупність уявлень про соціальний об'єкт. Стереотип соціальний функціонує здебільшого у сфері масової, буденної свідомості і є складовою установкою соціальної.

Такт (від лат. – дотик, почуття) – почуття міри, що підказує людині вірне ставлення, підхід до чогось або когось, уміння вести себе у ситуації належним чином.

Тест (від англ. – проба, випробування) – метод діагностики, що використовує стандартизовані завдання, за результатами виконання яких роблять висновки про психофізіологічні й особистісні характеристики, уміння, знання та навички досліджуваної особи.

Толерантність (від лат. – терпіння) – зважене, терпиме ставлення до чужих позицій, вірувань, переконань, думок. Обов'язковий принцип існування правової держави, демократичного стану суспільства, морального здоров'я колективів.

Установка – стан схильності суб'єкта до певної активності, спрямованої на задоволення його потреб.

Факт соціальний (від лат. – зроблене, завершене) – одинична суспільно значуща подія або деяка сукупність однорідних подій, типових для певної сфери суспільного життя або соціальних процесів.

У звичайному розумінні факт соціальний – подія, що мала місце у певний час, за певних умов, незалежно від того, чи спостерігалися вони дослідниками або

іншими суб'єктами, що не були учасниками подій. У науковому розумінні факт соціальний – події, окреслені в чітких поняттях із зазначенням специфіки соціальної ситуації, в якій вони мали місце.

Характер (від грец. – ознака, визначна риса) – сукупність основних психофізіологічних та соціальних властивостей людини, які виявляються в його діях та вчинках. Характер людини обумовлює її поведінку. Він не є постійним та незмінним, а формується поступово в процесі розвитку особистості, під впливом виховання, способу та умов життя. Оскільки людина є істотою соціально діяльною, то для неї важлива лінія детермінації, спрямована від особистості до характеру і навпаки. Як і світогляд, характер є джерелом становлення особистості, головним визначником її індивідуальності.

Ціннісні орієнтації особистості – соціальні, економічні, релігійні та інші світоглядні основи суджень суб'єкта про оточуюче середовище. Це установки щодо елементів соціальної дійсності, які набувають суттєвого значення для даного індивіда.

Соціологія вивчає ціннісні орієнтації різних соціальних груп у їх суб'єктивній значущості, що розподіляються за сферами самореалізації людини – праця, сім'я, соціальна активність, освіта, спілкування, відпочинок і т.ін.; за соціальними умовами – суспільне визначення, престиж, розвиток здібностей і т.ін.; за соціально-моральними характеристиками діяльності – вимогами обов'язку, честі, совісті; за відношенням до оточуючих людей.

Цінність (суспільна) – категорія, яка визначає соціально-культурне значення певних явищ дійсності в житті людини та суспільства. Має широке використання в соціології, педагогіці, філософії, психології та інших науках, у центрі уваги яких є людина.

Щабель соціальний – стан особистості в соціальному просторі, який характеризується її стосунками з соціальними групами та членами групи, до якої вона належить.

Більш широкі поняття – "соціальний простір", "соціальна мобільність", "статус соціальний".

Юрба – багаточисленна група людей, об'єднаних збудженим психічним станом, з непередбаченим характером і способом дії, та поведінки. Юрбі властивий ряд специфічних загальних рис:

- ♦ нетолерантність масової та індивідуальної свідомості, глибинна переконаність у переважанні держави та групи над особистістю, відсутність ідеї недоторканості особи; брак альтернативного мислення; відраза до інакомислення та будь-якої нестандартної поведінки; побутовий шовінізм;
- ♦ відчуженість від власності та праці, споживацька орієнтація, відсутність

почуття особистої гідності, карно-табірна правосвідомість та примітивна побутова мораль, комплекс "Шарикова" – заздрість і зрівняльні домагання;

- ♦ соціальний інфантилізм, утриманська психологія, небажання та невміння брати на себе відповідальність, схильність до стагнації та деструктивної поведінки; зневага до дитинства та старості озлобленість та жорстокість у ставленні до будь-яких соціально незахищених груп людей.

Явище соціальне – елемент соціальної реальності, який володіє повнотою соціальних властивостей та ознак; все те в соціальній дійсності, що виявляє себе.

Якість життя – інтегральна характеристика специфіки певного способу життя, що відображає зміст, соціальну спрямованість, основні форми (праця, побут, сім'я, дозвілля) й особливості життєдіяльності суспільства, також ті соціальні умови, які створюються для найбільш повного розвитку особистості, її творчої самореалізації. На відміну від рівня життя, що відображає задоволення матеріальних потреб людини, якість життя визначається мірою реалізації духовних потреб, насамперед потреби в творчій самореалізації особистості. Індикатором якості життя є відчуття людиною загального задоволення життям, рівнем душевного комфорту, що визначається мірою відповідності реального існування особистості її ідеалам, цінностям і прагненням. Якість життя зорієнтована на людину як головну суспільну цінність, тому провідною формою життєдіяльності особистості є творча праця – найбільш адекватний спосіб самоствердження людини. Якісна визначеність способу життя залежить від рівня соціального й матеріального добробуту людини. Якість життя індивіда тим вища, чим активніша його поведінка, самореалізація особистості.

Використані джерела

1. Політологія / За ред. О.Семкіна. – Львів.: Світ, 1994.
2. Основні поняття і терміни педагогічної соціології. – К.: 1995.
3. Теорія держави і права. Навч. посібник. – К.: Юніформ, 1995.
4. Павленко Ю. Історія світової цивілізації. – К.: Либідь, 1996.
5. Лагутін В. Людина і соціоекономіка. – Київ.: Просвіта, 1996.
6. Рябов С., Тоненко М. Основи теорії політики. – К.: Тандем, 1996.
7. Философский словарь. – М.: Изд-во полит. лит-ры, 1987.